

Aristoteles'in *Metafizik* Eserindeki Amacının Açıklanması*

FÂRÂBÎ

Çeviren

İLYAS ALTUNER

Arş. Gör. | İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Öz: Felsefe tarihi boyunca, 'İlk Öğretmen' Aristoteles'in *Metafizik* adlı eseri hem Batıda hem de Doğuda saygın bir yer edinmiş ve pek çok filozof tarafından kimi bölümüne şerhler ve kısa açıklamalar yazılmıştır. Bu filozoflardan biri de hiç kuşkusuz Doğuda 'İkinci Öğretmen' diye bilinen Fârâbî'dir. Aristoteles'in İslâm dünyasında en iyi biçimde anlaşılması için çaba göstermiş olan Fârâbî, büyük filozofun birçok eserine açıklama ve şerh yazdığı gibi, telif eserlerinde de Aristoteles'in otoritesine saygı göstermiş ve onun yolunu izlemeye çabalamıştır. Elinizdeki makalede, Fârâbî, Aristoteles'in *Metafizik* eserindeki amaçlarının ve bu eserin konularının ne olduğunu anlatmakta, ayrıca metafizik bilimine neden teoloji denildiğini ve teoloji ile kelâm bilimi arasındaki farkı kısaca açıklamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Fârâbî, metafizik, teoloji, tümel bilim, tikel bilim, ilke.

* Bu çeviri, 'Entelekya Mantık-Metafizik Okulu' adı altında yürütülen çalışmalardan bir kesittir. Çevirinin yapıldığı kaynak için bkz. Fârâbî, *El-İbâne an Garaz Aristotâlis fî Kitâb Mâ Ba'de'l-Tabîa*, thk. Ahmed Nâci el-Cemâli & Muhammed Emîn el-Hâncî, *El-Mecmû'*, Kahire: Matbaatu's-Saâde, 1907, ss. 40-4. Ayrıca risâlenin ayrı bir yayını için bkz. *Fî Agrâzi'l-Hakim fî Kulli Makâle mine'l-Kitâbi'l-Mevsûm bi'l-Hurâf*, ed. Friedrich Dieterici, *Es-Semeratu'l-Marziyye fî Ba'zi'r-Risâlati'l-Fârâbiyye: Alfârabi's Philosophische Abhandlungden*, Leiden: E. J. Brill, 1890, ss. 34-8.

The Explanation of Aristotle's Aim in the Book of *Metaphysics**

AL-FARABI

Translated by

İLYAS ALTUNER

Iğdır University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy and Religious Sciences

Abstract: During the history of philosophy, the work *Metaphysics* by Aristotle, the 'First Master', has been obtained the esteemed position in the West and the East, and it has been written commentaries and synopses on its some chapters by many philosophers. One of them is undoubtedly al-Farabi, known as the 'Second Master' in the East. Al-Farabi, who has endeavored to be understood ideally about Aristotle in Islamic world, has shown reverence in his original works for Aristotle's authority and made effort to follow him as well as written commentaries and synopses for several works of the great philosopher. In the present treatise, al-Farabi explains what Aristotle's aims in the book *Metaphysics* and what subjects of this book are, in addition, he tries to briefly clear why science metaphysics is called theology and what distinction between metaphysics and science kalam is.

Keywords: Aristotle, al-Farabi, metaphysics, theology, universal science, particular science, principle.

* This translation is a section of studies which were performed under the title of 'Entelekya School of Logico-Metaphysics'.

ENTELEKYA

FÂRÂBÎ

ARISTOTELES'İN *METAFİZİK*

ESERİNDEKİ AMACININ AÇIKLANMASI

© entelekya

الفارابي

الإبان عن مخوض أرسطوطاليس

في كتاب ما بعد الطبيعة

انتلخيا

- 40.1¹ Bilge filozof, ikinci öğretmen Ebû Nasr Fârâbî'nin, filozof Aristoteles'in *Harfler Kitabı* diye nitelenen eserinin her bir kitabındaki amaçları, yani Aristoteles'in *Metafizik* eserindeki amacının doğrulanması hakkında değerli bir makalesidir.
- 40.5 Fârâbî şöyle demiştir: Bu makaledeki niyetimiz, Aristoteles'in *Metafizik* diye bilinen eserinde kapsanan amacı ve onun birincil bölümlerini belirtmektir. Çünkü pek çok insan, bu kitabın konusu ve içeriğinin yüce Yaratıcı, akıl, ruh ve onlarla ilgili diğer şeyleri incelemek olduğu ve [yine] *metafizik* bilimiyle *kelâm* biliminin bir ve aynı olduğu zannına kapılmıştır. Bu nedenle, sözlerinin çoğunu bu [bilimdeki] amaçtan yoksun olarak bulduğumuz için, bu bilim hakkında araştırma yapanların çoğunu akli karışmış ve yolunu şaşırılmış görüyoruz; hatta böyle bir amaca özgü bir sözü yalnızca Lâm [Λ] harfiyle belirlenmiş olan on birinci kitapta bulabiliriz.² Aristoteles'in diğer eserlerine nazaran bu eserin şerhi hakkında Lâmbda kitabı için Aleksandros'un yaptığı eksik şerhle Themistios'un tam şerhi dışında, önceki filozoflarca yapılan bir şerh bulunmamaktadır.³ Diğer kitaplara gelince, ya şerh edilmemiş ya da [edilmişse bile] hiçbiri zamanımıza kadar ulaşmamıştır. Ancak sonraki dönem Peripatetik filozofların eserleri incelendiğinde, Aleksandros'un, bu eserin tamamına şerh yazdığı zannedilebilir.⁴
- 41.1 Şimdi biz bu eserin [en genel] amacına ve içerdiği her bir bölümün amacına işaret etmek istiyoruz. Deriz ki, bilimler ya tikel ya da tümeldir. Tikel bilimlerin konusu birtakım gerçek varlıklar ya da zihinsel varlıklardır ve onların araştırılması kendilerine ait özel ilineklele ilgilidir. Örneğin, doğa bilimi tikel varlığı yani cismi hareketli, değişken ve hareketsiz olması bakımından ve yine ilkeleri ve eklentileri olması bakımından araştırır. Geometri ise kendisine özgü nitelikleri ve onlarda bulunan gerçek bağlantıları kabul etmesi bakımından büyüklükleri araştırırken, yine aynı bakımdan ilke ve eklentileri araştırır. Yine aritmetik sayıyı ve tıp bilimi sağlıklı ve hastalıklı olması bakımından insan bedenlerini araştırır. Diğer tikel bilimler de aynı şekilde araştırma yapar. Bu bilimlerden hiçbiri bütün varlıklar için ortak olanı araştırmaz.

40.1 مقالة شريفة للحكيم الفيلسوف، المعلم الثاني، أبي نصر محمد بن محمد بن طرخان بن أوزلغ الفارابي في أغراض الحكيم في كل مقالة من الكتاب الموسوم بالحروف، وهو تحقيق غرض أرسطوطاليس في كتاب ما بعد الطبيعة.

40.5 قال: قصدنا في هذه المقالة، هو أن ندل على الغرض الذي يشتمل عليه كتاب أرسطوطاليس المعروف بما بعد الطبيعة وعلى الأقسام الأول التي هي له؛ إذ كثير من الناس سبق إلى وهمهم أن فحوى هذا الكتاب ومضمونه هو القول في الباري سبحانه وتعالى والعقل والنفس وسائر ما يناسبها، وإن علم ما بعد الطبيعة وعلم التوحيد واحد بعينه. فلذلك، نجد أكثر الناظرين فيه يتحير ويضل، إذ نجد أكثر الكلام فيه كلاما خاصا بهذا الغرض، إلا الذي في المقالة الحادية عشر منه التي عليها علامة اللام. ثم لا يوجد للقدماء كلام في شرح هذا الكتاب على وجهه كما هو لسائر الكتب، بل إن وجد فلمقالة اللام للإسكندر غير تام ولتأسطيوس تاما. وأما المقالات الأخرى، فإما إن لم تشرح وإما إن لم تبق إلى زماننا؛ على أنه قد يظن إذا نظر في كتب المتأخرين من المشائين أن الإسكندر كان قد فسر الكتاب على التمام.

41.1 ونحن نريد أن نشير إلى الغرض الذي يشتمل عليه كل مقالة منه. فنقول إن العلوم منها جزئية ومنها كلية. والعلوم الجزئية هي التي موضوعاتها بعض الموجودات أو بعض الموهومات، ويختص نظرها بأعراضها الخاصة لها؛ مثل علم الطبيعة فإنه ينظر في بعض الموجودات وهو الجسم من جهة ما يتحرك ويتغير ويسكن عن الحركة ومن جهة ما له مبادئ ذلك ولواحقه. وعلم الهندسة ينظر في المقادير من جهة ما تقبل الكيفيات الخاصة بها والإضافات الواقعة فيها في مبادئه ولواحقه ومن جهة ما هو كذلك. وكذلك علم الحساب في العدد، وعلم الطب في الأبدان الإنسانية من جهة ما تصح وتقرض، وغير ذلك من العلوم الجزئية. وليس لشيء منها النظر فيما يعم جميع الموجودات.

- 41.12 Tümel bilime gelince, varlık ve birlik gibi, bütün varlıklar için ortak olanı, onların türlerini ve eklentilerini; öncelik ve sonralık, kuvve ve fiil, tam ve eksik ve buna benzer şeyler gibi, tikel bilimlerin konularından birine özgü bir şeye ilişmeyen şeyleri; bütün varlıklar için ortak olan ilkeyi, Tanrı diye adlandırılan şeyi araştırır. Tümel bilimin tek bir bilim olması gerekir, çünkü eğer iki tane tümel bilim olsaydı, bu bilimlerin her birinin özel bir konusu olurdu. Özel konusu olan ve başka bir bilimi kapsayamayan bilim, tikel bir bilim olduğundan, her iki bilim de tikel bilim olurdu, bu ise bir çelişkidir. Öyleyse tek bir tümel bilim vardır, ilâhiyat biliminin bu bilimin kapsamında olması gerekir. Çünkü Tanrı yetkince var olanın ilkesidir, varlığı yetkin olmayanın ilkesi değildir.
- 42.2 Varlığa ilke vermeyi kapsayan kısmın ilâhiyat olması gerekir, çünkü bu kavramlar doğa bilimlerine özgü değil, aksine genel olarak doğa bilimlerinden daha üstün olan bilime özgüdür. Bu bilim, doğa biliminden daha üstün, doğa biliminden sonra gelendir ve bunun için *metafizik* diye adlandırılması gerekir. Matematik, eğer konuları maddeden soyutlanmış olduğu için doğa biliminden üstün olsaydı, *metafizik* diye adlandırılması gerekmezdi, çünkü konularının maddeden soyutlanmış olması gerçek varlıkla ilgili değil, zihinseldir. Gerçek varlık için doğal şeylerin dışında bir varlık bulma yoktur. Bu bilimin konularına gelince; bunlardan biri, onun doğal şeylerde ister zihinsel ister gerçek olsun kesinlikle bir varlığı bulunmaz, zihin onları doğal şeylerden kesinlikle soyutlamaz, aksine onların hem varlıkları hem de doğaları soyuttur. Diğeri ise, onlardan soyutlanmış olarak düşünülse de doğal şeylerde bulunur. Ancak doğal şeylerle varlıklarını devam ettiren şeyler olarak varlıkları o şeylerden soyutlanamayacağı için, doğal şeylerde bizzat bulunmaz, aksine hem doğal şeyler hem de ister gerçek isterse zihinsel olsun ayrıık şeylerden oluşmuş doğal olmayan şeylerin kendilerinde bulunur. Öyleyse bu adla adlandırılmayı hak eden bilim bu bilimdir, bu nedenle o, diğerk bilimlerin dışında biricik olan, metafizik bilimidir.

41.12 أما العلم الكلي، فهو الذي ينظر في الشيء العام لجميع الموجودات مثل الوجود والوحدة؛ وفي أنواعه ولواحقه وفي الأشياء التي لا تعرض بالتخصيص لشيء شيء من موضوعات العلوم الجزئية مثل التقدم والتأخر، والقوة والفعل، والتام والناقص، وما يجري مجريهذه؛ وفي المبدأ المشترك لجميع الموجودات وهو الشيء الذي ينبغي أن يسمى باسم الله جل جلاله. وينبغي أن يكون العلم الكلي علما واحدا، فإنه لو كان علما كليان لكان كل واحد منهما موضوع خاص. والعلم الذي موضوع خاص وليس يشتمل على موضوع علم آخر هو علم جزئي، فكان العلمان جزئيان، وهذا خلف. فإذا العلم الكلي واحد فينبغي أن يكون العلم الإلهي داخلا في هذا العلم، لأن الله مبدأ للموجود المطلق لا لموجود دون موجود.

42.2 فالقسم الذي يشتمل منه على إعطاء مبدأ الموجود ينبغي أن يكون هو العلم الإلهي، لأن هذه المعاني ليست خاصة بالطبيعات، بل هي أعلى من الطبيعات عموما. فهذا العلم أعلى من علم الطبيعة وبعد علم الطبيعة، فلماذا واجب أن يسمى على ما بعد الطبيعة. والعلم التعاليمي، وإن كان أعلى من علم الطبيعة إذ كانت موضوعاته متجردة عن المواد، فليس ينبغي أن يسمى علم ما بعد الطبيعة، لأن تجرد موضوعاته عن المواد وهمي لا وجودي. وأما في الوجود، فليس لها وجود إلا في الأمور الطبيعية. وأما موضوعات هذا العلم، فمنها ما ليس لها وجود البتة في الطبيعات لا وهمي ولا حقيقي، وليس إنما جردها الوهم عن الطبيعات فقط، بل وجودها وطبيعتها مجردة. ومنها ما يوجد في الطبيعات، وإن كان يتوهم مجردا عنها. ولكن ليس يوجد فيها بذاتها بحيث لا يتعري عنها وجودها، ويكون أمورا قوامها بالطبيعات، بل يوجد للطبيعات ولغير الطبيعات من الأمور المفارقة بالحقيقة أو المفارقة بالوهم. فإذا العلم المستحق بأن يسمى بهذا الأسم، هو هذا العلم؛ فهو إذن وحده دون سائر العلوم، علم ما بعد الطبيعة.

- 42.16 Bu bilimin birincil konusu Mutlak Varlık ve ona tümellik bakımından eşit olan Birdir. Ancak karşıtların bilimi bir olduğu için, yokluk ve çokluk konusundaki araştırma bu bilimde yapılır. Bu konuların araştırılması ve doğrulanmasından sonra, varlığın on kategorisi gibi türlerin durumunu, yine kişi bakımından bir, tür bakımından bir, cins bakımından bir, bağıntı bakımından bir ve bunların her birinin bölümleri gibi birin türlerini ve yine aynı şekilde yokluk ve çokluğun türlerini araştırır. Sonra kuvve ve fiil, tamam ve eksik, neden ve sonuç gibi varlığın eklentilerini, yine ayrılık ve benzerlik, eşitlik ve denklik, koşutluk ve bağıntılılık ve benzeri gibi birliğin eklentilerini ve yoklukla çokluğun eklentilerini, sonra da bunlardan her birinin ilkelerini araştırır. Bunları tikel bilimlerin konularına erişinceye kadar bölümlere ve altbölümlere ayırır. Bütün tikel bilimlerin ilkeleri, onların konularının tanımları kendisinde açıklandığında bu bilim sonuca varmış olur. Bu bilimde araştırdığımız şeylerin hepsi bunlardır.
- 43.8 Bu eserin birinci kitabı [a] ilk nedende son buluncaya kadar nedenlerin hepsinin bölümlerini açıklama hususunda bir tür eserin girişi ve genel hitabını içermektedir.⁵
- 43.10 İkinci kitap [B] bu kavramlarla ilgili [çözümü] güç sorunları ortaya koymayı, [çözümlerindeki] güçlükleri açıklamayı ve zihni istenilen şeye yöneltme amacıyla karşıt kanıtlar getirmeyi içermektedir.
- 43.13 Üçüncü kitap [Γ] bu bilimin konularını, yani o konular ve bu bilime özgü [yukarıda] ifade ettiğimiz ilineklemlerle ilgili araştırılan kavramları ortaya koymayı içermektedir.
- 43.15 Dördüncü kitap [Δ] bu bilimin konularına, konularının türlerine ve türlerin eklentilerine eşanlımlı, dereceli anlamlı ve gerçek eşesli olarak işaret eden terimlerden her biriyle ona işaret eden şeyi detaylıca ele almayı içermektedir.
- 43.18 Beşinci kitap [E] doğa bilimi, matematik ve ilâhiyat olmak üzere yalnızca üç kuramsal bilim arasındaki aslı ayrımları açıklamayı ve ilâhiyat biliminin durumunu tanımlamayı içermektedir.

42.16 والموضوع الأول لهذا العلم هو الوجود المطلق وما يساويه في العموم وهو الواحد، ولكنه لما كان علم المتقابلات واحدا ففي هذا العلم أيضا النظر في العدم والكثرة. ثم بعد هذه الموضوعات وتحقيقها ينظر في الأشياء التي تقوم منها مقام الأنواع كالمقولات العشر للموجود؛ وأنواع الواحد كالواحد بالشخص، والواحد بالنوع، والواحد بالجنس، وواحد بالمناسبة، وأقسام كل واحد من هذه؛ وكذلك في أنواع العدم والكثير. ثم في لواحق الموجود كالقوة والفعل، والتمام والنقصان، والعلة والمعلول؛ ولواحق الواحدة كالهوية والتشابه، والتساوي والموافقة، ولدالموازاة والمناسبة، وغير ذلك؛ ولواحق العدم والكثير، ثم في مبادئ كل واحد من هذه. يتعشب ذلك وينقسم إلى أن يبلغ موضوعات العلوم الجزئية، وينتهي هذا العلم وتبين فيه مبادئ جميع العلوم الجزئية وحدود موضوعاتها. فهذه جميع الأشياء التي نبحث عنها في هذا العلم.

43.8 المقالة الأولى من هذا الكتاب تشتمل على شبه الصدر والخطبة للكتاب في إبانة أن أقسام العلة كلها تنتهي إلى علة أولى.

43.10 المقالة الثانية تشتمل على تعديد مسائل عويصة في هذه المعاني، وإبانة وجه التعويض فيها وإقامة الحجج المتقابلة عليها ليكون الذهن تنبيه على نحو الطلب.

43.13 المقالة الثالثة تشتمل على تعديد موضوعات هذا العلم، وهي المعاني التي ينظر فيها وفي الأعراض الخاصة به وهي التي عددناها.

43.15 المقالة الرابعة تشتمل على تفصيل ما يدل عليه بكل واحد من الألفاظ الدالة على موضوعات هذا العلم، وأنواع موضوعاته، ولواحقها بالتواطي كانت أو بالتشكيك أو بالإشتراك الحقيقي.

43.18 المقالة الخامسة تشتمل على إبانة الفصول الذاتية بين العلوم النظرية الثلاثة التي هي الطبيعية والرياضية والإلهية، وأنها ثلاثة فقط؛ وتعريف أمر العلم الإلهي.

- 43.20 Öyle ki ilâhiyat bu bilimde içerilmiştir, hatta bir yönüyle bu bilimdir. Dolayısıyla ilâhiyat, dolaylı olarak ele alınan özü değil de doğrudan ele alınan özü ve bunun diyalektik ve sofistlerin sanatıyla nasıl ilişki kuracağını araştırır.
- 44.3 Altıncı kitap [Z] doğrudan ele alınan öze ve en çok da töze ilişkin görüşü doğrulamayı ve madde, form ve bileşikten ibaret olan tözün bölümlerini açıklamayı, yine gerçek tanım eğer varlıklara ilişkinse hangi varlıklara ilişkin olduğunu, eğer töze ilişkinse hangi töze ilişkin olduğunu, bileşiklerin nasıl tanımlanacağını ve tanımlarda hangi parçaların bulunduğunu ve hangi formların ayrıık ve hangilerinin ayrıık olmadığını ve idelerin bir varlıklarının bulunmadığını detaylıca açıklamayı içermektedir.
- 44.8 Yedinci kitap [H] önceki kitabın özetini, Platoncu formlar ve meydana gelmek için bu formlara gereksinimi olmayan varlıklar hakkındaki görüşü tamamlamayı ve var olduklarında ayrıık şeylerin tanımlarıyla ilgili olarak onların tanımlarının özleri olduğu hakkındaki görüşü doğrulamayı içermektedir.
- 44.11 Sekizinci kitap [Ø] kuvve ve fiil ile bunların öncelik ve sonralığı hakkındadır.
- 44.12 Dokuzuncu kitap [I] bir, çok, başka, farklı ve karşıt hakkındadır.
- 44.13 Onuncu kitap [K] bu bilimin ilkeleri ve ilenekleri arasındaki ayrıımı belirtme hakkındadır.
- 44.14 On birinci kitap [Λ] bütünüyle tözlerin ve varlığın İlkesi ve kendisinin gerçekliğini dolaysızca bilmesi yönüyle bu İlkenin özünün kanıtlanması, Ondan sonra gelen ayrıık varlıklar ve bu varlıkların İlkedeki varlığa gelmesinin nasıl düzenlendiği hakkındadır.
- 44.17 On ikinci kitap [M] doğal şeylerle matematiksel şeylerin ilkeleri hakkındadır.
- 44.18 Bu, *Metafizik* eserinin ve onun bölümlerinin açıklamasıdır.

43.20 إنه داخل في هذا العلم، بل هو هذا العلم بوجه ما. فإن له النظر في الهوية التي تقال بالذات لا في الهوية التي تقال بالعرض وإنما كيف تشارك الجدل وصناعة المغالطين.

44.3 المقالة السادسة تشتمل على تحقيق القول في الهوية التي تقال بالذات ولا سيما في الجوهرية؛ وتفصيل أقسام الجوهر وإنما هيولى وصورة ومركب؛ وإن الحد الحقيقي إن كان للموجودات فلائي الموجودات، فإن كان للجوهر فلائي الجوهر، وكيف تحد بالمركبات، وأي الأجزاء توجد في الحدود، وأي الصور تفارق وأيها لا تفارق؛ وأن لا وجود للمثل.

44.8 المقالة السابعة تشتمل على جوامع هذه المقالة، وإتمام القول في الصور الأفلاطونية وغناء المتكونات عنها في التكون، وتحقيق القول في حدود المفارقات إذا وجدت وإن حدودها ذواتها.

44.11 المقالة الثامنة في القوة والفعل وفي تقدم المتقدم منها.

44.12 المقالة التاسعة في الواحد والكثير والغير والخلاف والضد.

44.13 المقالة العاشرة في تمييز ما بين مبادئ هذا العلم وعوارضه.

44.14 المقالة الحادية عشر في مبدأ الجواهر والوجود كله، وإثبات هويته وإنه عالم بالذات حق الذات، وفي الموجودات المفارقة التي بعده، وفي كيفية ترتيب وجود الموجودات عنه.

44.17 المقالة الثانية عشر في مبادئ الطبيعيات والتعليميات.

44.18 هذه هي الإبانة عن غرض هذا الكتاب وعن أقسامه.

Notlar

- ¹ Numaralandırmalar, makalenin yayınlandığı eserin sayfa ve satır numaralarına işaret içindir ve Cemâli ve Hâncî edisyonuna göre uyarlanmıştır. İlk paragraf makaleye sonradan eklenmiş görünmekle birlikte, Arapça eserlerde bu tür bir geleneğin olduğu da göz önünde bulundurularak metne katılması uygun görülmüştür.
- ² Metafizik ile kelâm arasındaki farkın ifadesi burada çok açıktır. Kelâm bilimi Tanrıyla ilgili konuları ele alırken metafizik Tanrıyı varlıkların ilkesi ve nedeni olarak ele alır. Bu da yalnızca Lambda Kitabında anlatılır.
- ³ Lambda Kitabı ile Themistios ve İbn Sînâ'nın bu kitaba yaptıkları şerhlerin kısmi yayınları için bkz. Abdurrahmân Bedevî, *Aristo inde'l-Arab: Dirâse ve Nusûs Gayr Menşûra*, Kahire: Vekâletü'l-Matbûât, 1978.
- ⁴ Fârâbî, Aleksandros'un *Metafizik* üzerine yazdığı şerhin yalnızca Lambda Kitabıyla sınırlı olduğunu söylemektedir. Oysa Aleksandros Lambda Kitabına şerh yazmamış, yalnızca ilk beş kitabı şerh etmiştir. Diğer kitapların şerhleri ise Mikhael Ephesos diye bilinen bir Peripatetik filozofa aittir ve bu nedenle de 'Pseudo-Alexander' olarak anılmaktadır. Bkz. Alexandri Aphrodisiensis, *In Aristotelis Metaphysica Commentaria*, ed. Michael Hayduck, *Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol. 1, Berolini: Georgii Reimeri, 1891. Aleksandros'un Lambda Kitabının üçte ikisini şerh ettiğini ve Themistios'un tam bir telhis yazdığını İbn Rüşd de kabul etmektedir. Bu da *Metafizik* şerhlerinin İslâm filozoflarının eline ulaşmadığı görüşünü güçlendirmektedir. Bkz. İbn Rüşd, *Tefsîr Mâ Ba'de't-Tabîa*, ed. Maurice Bouyges, Beyrut: Dâru'l-Maşriq, 1986, III, 1393.
- ⁵ Fârâbî, eserin ilk kitabı olarak Küçük Alfa Kitabını anlatmakta ve Büyük Alfa Kitabının konusundan bahsetmemektedir. Albertus Magnus, insanın doğal olarak bilmeyi arzulamasının Theophrastos'un savı olduğunu belirterek, Büyük Alfa Kitabının Aristoteles'e değil de Theophrastos'a ait olduğunu ve bu nedenle Arapça *Metafizik* çevirilerinde yer almadığını söylemektedir. Bkz. Albertus Magnus, *Analytica Posteriora*, ed. Augusti Borgnet, *Alberti Magni Opera Omnia*, Parisiis: Apud Ludovicum Vives, 1890, II, 22. Ancak Büyük Alfa Kitabının Nazîf ve Ustât tarafından Arapçaya çevrildiğini bilmekteyiz. Bkz. Amos Bertolacci, "On the Arabic Translations of Aristotle's Metaphysics", *Arabic Sciences and Philosophy*, 15, 2005, s. 249.